

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ เป็นสถานศึกษาในสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน มีหน้าที่เป็นหน่วยปฏิบัติหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กระจายอยู่ทุกอำเภอในประเทศไทย โดยที่กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 กำหนดอำนาจหน้าที่ของสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียนไว้ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ. 2548 : 189) ข้อ 4(10) (จ) ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพมาตรฐานการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศและดำเนินการวิจัยเพื่อพัฒนาการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และข้อ 4(10) (ค) ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน ระดมทรัพยากร พัฒนาแหล่งเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ และพัฒนาบุคลากรการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยและเครือข่าย รวมทั้งกำกับดูแล ติดตามตรวจสอบและประเมินผล การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งอำนาจหน้าที่ของสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียนทั้งสองประการดังกล่าวจะสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพจะต้องอาศัยสถานศึกษาคือ ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาระบบการบริหารจัดการของสถานศึกษาดังกล่าวให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ต่อไป

แนวคิดในการปรับปรุงพัฒนาองค์กร มีการนำเสนอไว้หลายรูปแบบ เช่น การพัฒนาองค์กรแบบมีส่วนร่วม (Organization development and participation : OD) โดยแนวคิดนี้เน้นการจัดระบบส่งข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) ในการปฏิบัติงานให้ผู้ปฏิบัติได้รับรู้เรียนรู้ เพื่อปรับหรือเปลี่ยนพฤติกรรมการทำงาน นอกจากนี้ผู้บริหารต้องแทรกแซงอย่างเป็นระบบเพื่อปรับเปลี่ยนความเชื่อและวัฒนธรรมองค์กร เพื่อให้เข้าถึงความต้องการของผู้ปฏิบัติงาน หาทางนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการทำงาน รวมถึงสร้างทีมงาน การประสานงานระหว่างทีมงาน และการกระจายอำนาจจากส่วนกลางให้ทุกคนมีส่วนร่วม (Participation) ในการตัดสินใจ (Baxter and Listburn. 1994 : 250) นอกจากนี้แนวคิดในการสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ (Learning culture) ให้เกิดขึ้นในองค์กรก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่แต่ละองค์กรพยายามสร้างให้พนักงานทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ ทั้งในหน้าที่การงานที่ทำอยู่และนอกหน้าที่การงาน เพื่อพัฒนาตนเองและพัฒนาองค์กรในที่สุด จากแนวคิดดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาว่า จะอย่างไรจึงจะสามารถพัฒนาบุคลากรที่เป็นทรัพยากรที่สำคัญอย่างยิ่งขององค์กร ให้มีความรู้

ความสามารถ มีทักษะและความชำนาญเพียงพอที่จะทำงานที่รับมอบหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลตลอดจนสามารถสร้างให้บุคลากรมีนิสัยใฝ่รู้ หรือนิสัยรักการเรียนรู้ ได้อย่างยั่งยืน เพื่อพัฒนาตนเองให้รู้จักการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง จะทำอย่างไรองค์กรจะผลักดันความคิด เช่น การปฏิบัติงานอย่างรวดเร็วที่สุด ถูกต้อง เหมาะสม ประหยัด และก่อให้เกิดการถ่ายโอนความรู้ มีการแลกเปลี่ยนกันอย่างรวดเร็วและทั่วถึงภายในองค์กร (วิระวัฒน์ ปันนิตามัย. 2544 : 21) ดังนั้นองค์กรแห่งการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งที่ผู้บริหารยุคใหม่จะต้องสร้างขึ้น เป็นสิ่งที่ผู้บริหารจะต้องแสดงภาวะความเป็นผู้นำในการจัดหาหรือแสวงหาโอกาสเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง ดังความเชื่อที่ว่า “คนยิ่งเรียนรู้ก็ยิ่งขยายขีดความสามารถของตนเองออกไป” (As people learn, their abilities expand) และ “องค์กรที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่จะเติบโต (Growth) และพัฒนา (Develop) ต่อไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด” (สุรัตน์ ดวงชาทม. 2549 : 3)

การพัฒนาองค์กรสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ นั้น นักการศึกษาได้แสดงขั้นตอนของการพัฒนาองค์กรไว้หลายแนวคิด เช่น มิเชล (Michael) (สถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา. 2548 : 107) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาพลวัตการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนองค์กร การเพิ่มอำนาจแก่บุคลากร การจัดการความรู้ การใช้เทคโนโลยี คือขั้นตอนการพัฒนาองค์กรสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ หรือ เซ็งกี (Senge) (เดชน์ เทียมรัตน์ และกานต์สุดา มามะศิริรานนท์. 2546 : 8) ได้กล่าวว่า “การจะสร้างองค์กร แห่งการเรียนรู้ วินัย 5 ประการ เป็นแนวทางปฏิบัติในการขจัดอุปสรรคต่อการเรียนรู้วินัยนั้น คือ มุ่งสู่ความเป็นเลิศ ใช้รูปแบบวิธีคิดและมุมมองที่เปิดกว้าง สร้างและสานวิสัยทัศน์ จัดการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม คิดเข้าใจเชิงระบบ” ในทางพุทธศาสนา (พระภิกษุวิริยคุณ. 2546 : 160 - 161) แห่งวัดพระธรรมกายได้กล่าวไว้สรุปโดยรวมว่า “องค์กรที่มุ่งพัฒนาระบบทั้งระบบย่อย ระบบใหญ่ ความจำเป็นอย่างยิ่ง คือ ความเป็นกัลยาณมิตรที่เป็นเสมือนสายใยเชื่อมโยงในพลวัตการพัฒนาที่ดำเนินไปนั้น”

จากการศึกษาแนวคิดในการพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของ เซ็งกี (Senge. 1990) พบว่าองค์กรที่จะพัฒนาไปสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ได้นั้น ต้องพัฒनावินัย 5 ประการ คือ

1. ความคิดเชิงระบบ (Systems thinking) คือ มีความสามารถในการมองแบบองค์รวม โดยจะต้องรู้ว่าส่วนต่าง ๆ ภายในองค์กรมีความสัมพันธ์กัน ผลของการเปลี่ยนแปลงในส่วนหนึ่ง จะส่งผลให้ส่วนอื่นเปลี่ยนแปลงไปด้วย
2. ความเชี่ยวชาญเฉพาะตัว (Personal mastery) ผู้บริหารหรือสมาชิกในองค์กรต้องพัฒนาความรู้ ทักษะ ความชำนาญเฉพาะตัวขึ้นเพื่อให้เป็นผู้รู้จริงในเรื่องหนึ่ง ๆ

เพราะคนรู้จริงจะทำให้สามารถควบคุมสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ และรู้ถึงผลลัพธ์หรือผลกระทบที่จะเกิดกับองค์กรทำให้สามารถป้องกันปัญหา หรือบริหารจัดการปัญหานั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ความเชื่อหรือทัศนคติ (Mental model) ผู้บริหารและสมาชิกขององค์กรจะต้องมีความเชื่อหรือมีทัศนคติที่ถูกต้อง เพราะความเชื่อหรือทัศนคติบางเรื่องอาจเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้และขีดความสามารถพัฒนาองค์กร

4. การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม (Shared vision) คือการทำให้สมาชิกทุกคนขององค์กร สามารถมองเห็นภาพขององค์กรที่อยากจะได้อยากจะทำและอยากจะเป็นในอนาคตร่วมกันได้

5. การเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม (Team learning) ผู้บริหารต้องสร้างบรรยากาศและส่งเสริมการทำงานเป็นทีม ให้สมาชิกในทีมแต่ละคนเกิดการเรียนรู้ พัฒนาไปพร้อม ๆ กัน

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่ทุกองค์กรจะต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้มีสภาพเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ การพัฒนาระบบการบริหารจัดการในการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน โดยเฉพาะศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ จึงเป็นสิ่งจำเป็นและ โดยที่การศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาในลักษณะนี้ยังไม่ปรากฏมากนัก ผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน จึงมีแนวคิดที่จะศึกษาและพัฒนาระบบการบริหารจัดการในการเป็นองค์กรแห่ง การเรียนรู้ของสถานศึกษาสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน โดยศึกษาจากศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก เพื่ออธิบายระบบการบริหารจัดการในการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพและส่งผลดีต่อการจัดการศึกษานอก ระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งเป็นหน้าที่และภารกิจหลักต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระบบการบริหารจัดการในการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียนและสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา
2. เพื่อพัฒนาระบบการบริหารจัดการในการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การศึกษาครั้งนี้ ศึกษากระบวนการบริหารจัดการในการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ซึ่งเป็นสถานศึกษาสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน และศึกษาระบบการบริหารจัดการในการเป็นองค์กรแห่งการ

เรียนรู้ของสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาเพื่อการสังเคราะห์โดยศึกษาในปี การศึกษา 2549 (1 พฤษภาคม พ.ศ. 2548 – 30 เมษายน พ.ศ. 2549)

2. การศึกษาครั้งนี้ มุ่งศึกษาประเด็นสำคัญ 2 ประการ คือ

2.1 ระบบการบริหารจัดการในการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้เรื่องภาวะผู้นำ (Leadership) ความคิดเชิงระบบ (System thinking) และการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม (Team learning)

2.2 ระบบเชื่อมโยงการบริหารจัดการในการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ด้วย
กัลยาณมิตร

ความสำคัญของการวิจัย

การศึกษาและวิจัยจะทำให้เกิดองค์ความรู้และสามารถอธิบายระบบการบริหารจัดการ ในการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และสามารถนำองค์ความรู้นั้นไปพัฒนาระบบการบริหารจัดการ ในการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ในสถานศึกษาสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียนได้ รวมทั้งองค์กรอื่น ๆ อาจใช้เป็นรูปแบบเพื่อการศึกษาพัฒนาองค์กรของตน

ขอบเขตการวิจัย

1. หน่วยในการศึกษา

1.1 ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

1.2 สถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

กระทรวงศึกษาธิการ

2. ระยะเวลาในการศึกษา

ระยะเวลาในการศึกษา ศึกษาในปีการศึกษา 2549 (1 พฤษภาคม พ.ศ. 2548 – 30 เมษายน พ.ศ. 2549)

3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

ประชากร คือ บุคลากรที่ปฏิบัติงานทั้งหมดของหน่วยในการศึกษา รวมถึงบุคคลที่ให้ ข้อมูลสำคัญ (Key informants) และกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วย บุคลากรของศูนย์บริการ การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอบ้านนา จำนวน 22 คน บุคลากรของสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา จำนวน 112 คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญและผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 11 คน เป็นกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

4. ตัวแปรที่ศึกษา

4.1 ระบบการบริหารจัดการในการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ในเรื่องภาวะผู้นำ (Leadership) ความคิดเชิงระบบ (System thinking) และการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม (Team learning)

4.2 ระบบเชื่อมโยงการบริหารจัดการในการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ด้วยกัลยาณมิตร

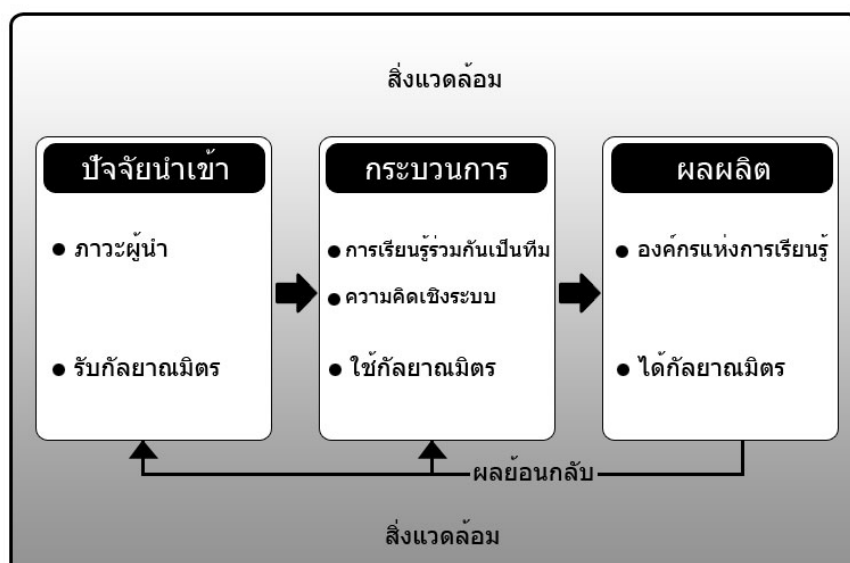
5. กรอบความคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยอาศัยแนวความคิดหลัก 2 ประการ คือ

ประการแรก เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาองค์กรสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ของเซ็งกี (Senge) (เดชน์ เทียมรัตน์ และกานต์สุดา มาฆะศิริานนท์. 2546 : 3) ศาสตราจารย์แห่ง MIT Sloan School of Management ซึ่งระบุว่า การพัฒนาองค์กรแห่งการเรียนรู้ นั้น เป็นการเน้นความสำคัญไปที่ภาวะผู้นำ ความคิดเชิงระบบและการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกันภายในทีมงาน

ประการที่สอง เป็นแนวความคิดทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับการเป็นกัลยาณมิตร (พระเทพเวที. 2536 : 196) ซึ่งระบุว่ากัลยาณมิตร แปลว่า มิตรที่ดีงาม มีคุณสมบัติ 7 ประการ คือ มีเมตตาเป็นที่พึง ควรเอาอย่าง เป็นที่ปรึกษาที่ดี เป็นผู้รับฟัง เป็นผู้สอนเรื่องยากให้เข้าใจง่าย ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อม

จากแนวความคิดหลัก 2 ประการดังกล่าว ผู้วิจัยนำมาบูรณาการเป็นกรอบความคิดในการวิจัย ระบบการบริหารจัดการ ดังแสดงในภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 กรอบความคิดในการวิจัย

จากภาพประกอบ 1 อธิบายได้ว่า ระบบการบริหารจัดการในการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้เริ่มต้นด้วยภาวะผู้นำและการรับหลักธรรมกัลยาณมิตรเป็นตัวป้อนเข้าสู่ระบบโดยมีการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีมและความคิดเชิงระบบรวมทั้งการใช้หลักธรรมกัลยาณมิตรเป็นกระบวนการ ส่งผลให้ได้องค์กรแห่งการเรียนรู้และหลักธรรมกัลยาณมิตรเป็นผลผลิตและผลย้อนกลับสู่กระบวนการและปัจจัยนำเข้าภายใต้สิ่งแวดล้อมขององค์กร

นิยามศัพท์เฉพาะ

ระบบการบริหารจัดการ หมายถึง ชุดหรือกลุ่มของปัจจัยนำเข้า และกระบวนการที่เชื่อมโยงกันในเรื่องภาวะผู้นำ (Leadership) ความคิดเชิงระบบ (System thinking) และการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม (Team learning) ที่ส่งผลต่อองค์กรให้ป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้

องค์กรแห่งการเรียนรู้ หมายถึง องค์กรที่สมาชิกในองค์กรมีภาวะผู้นำ มีความคิดเชิงระบบ และมีการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม โดยอยู่ในสภาพที่สมาชิกในองค์กรเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน

สถานศึกษาสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน หมายถึง ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ตามประกาศจัดตั้งของกระทรวงศึกษาธิการ

ภาวะผู้นำ หมายถึง ภาวะหรือสภาพที่บุคคลมีอิทธิพลต่อกลุ่มเพื่อทำให้กลุ่มดำเนินการบรรลุเป้าหมายของกลุ่มได้ โดยสามารถเป็นผู้ออกแบบงาน (Designer) การเป็นผู้สอน (Teacher) การเป็นผู้ช่วยเหลือ (Steward) และการเป็นผู้เรียนรู้ (Learner)

ความคิดเชิงระบบ หมายถึง กระบวนการคิดพิจารณาในรายละเอียดขององค์รวมอย่างเป็นระบบ โดยมีการสร้างวิสัยทัศน์ร่วม (Shared vision) การวางแผน (Planning) การเรียนรู้ (Learning) และการบริหารจัดการ (Management) ร่วมกัน

การเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม หมายถึง การเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างบุคคลในองค์กรที่ทำงานร่วมกัน ทั้งในระหว่างปฏิบัติงานและระหว่างการฝึกอบรม ทำให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองไปพร้อมกัน โดยใช้การเสวนา (Dialogue) การอภิปราย (Discussion) การจัดการทีม (Team management) การจัดการงานเป็นโครงการ (Project management) และการเรียนรู้ด้วยกันทั้งทีมจากการทำงาน (Action learning)

การเสวนา หมายถึง การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มคนภายใต้เงื่อนไข 3 ประการ คือ 1) เป็นการพูดคุยที่มีเพียงหัวข้อเท่านั้น ไม่มีทางเลือกใด ๆ 2) ในเวทีของการพูดคุยทุกคนจะยอมรับความคิดเห็นและเหตุผลของกันและกันด้วยความเคารพ 3) ในเวทีพูดคุยไม่มีตำแหน่งหน้าที่ทุกคนเท่าเทียมกัน

กัลยาณมิตร หมายถึง ภาวะที่สมาชิกในองค์กรเป็นมิตรที่ดีต่อกันโดยมีลักษณะจำเพาะ 7 ประการ คือ มีเมตตา เป็นที่ฟัง เป็นแบบอย่าง เป็นที่ปรึกษาได้ เป็นผู้รับฟัง เป็นผู้สอนเรื่องยากให้เข้าใจได้ง่าย และไม่ชักนำสู่ความเสื่อม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. มีความเข้าใจและสามารถอธิบายระบบการบริหารจัดการในการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ได้
2. สามารถนำระบบการบริหารจัดการในการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ไปพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ได้
3. เกิดองค์ความรู้และเป็นตัวอย่างที่ดีในการดำเนินงาน (Best practices)